

ГНОСЕОЛОГІЯ

УДК 001:2

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2025.1.17>**Ханжи Володимир Борисович**

доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії, біоетики та іноземних мов
Одеського національного медичного університету
пров. Валіховський, 2, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-2441-094X

**ВЗАЄМОДІЯ НАУКИ І РЕЛІГІЇ:
ЕПІСТЕМОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ. ЧАСТИНА ПЕРША**

Актуальність проблеми. Принципові відмінності між релігією і наукою у предметних областях, а також у шляхах пошуку істини на тлі перманентного прагнення людини до якомога більш широкого і глибокого знання обумовили зростання актуальності досліджень, що спрямовуються на розробку способів узгодження наукових і релігійних епістемологічних програм у єдиному пошуковому руслі. **Мета статті** – обґрунтування можливості несуперечливого і продуктивного співрозвитку науки і релігії через порівняльний аналіз цих культурних галузей за низкою критеріїв епістемологічного профілю.

Методи дослідження: компаративістський аналіз – як підстава дослідження особливостей предметних областей та фундаментальних основ визнання і прийняття істини, що притаманні науковому і релігійному типам пізнання, а також виявлення епістемологічних властивостей науки і релігії, які не суперечать одна одній або в принципі є спільними; епістемологічне моделювання – як базис розробки комплексного (синергійного) підходу, у якому було б враховано і органічно узгоджено гносеологічні потенції науки й релігії.

Результати дослідження. Обґрунтовано можливість коеволюційного становлення науки і релігії. Через порівняльний аналіз наукової та релігійної сфер на підставі їхніх предметних областей показано, що оскільки наука є орієнтованою на сфери реальності, які відкривається емпірично (природну, культурно-соціальну, особистісно-діяльнісну), а релігія – на позадосвідну (метафізичну) сферу, то це мінімізує їхню суперечливість, більш того, підготовлює основу для розробки спільного, взаємозбагачуючого дослідницького шляху у розвідках щодо проблематики фундаментального рівня. Зіставлення науки та релігії за критерієм базової основи визнання та прийняття істини дозволило прояснити потенції синергійного русла їхнього розвитку, що ґрунтоване принципом «обґрунтування віри» (у видах підтримки знання силою віри та зміцнення фідеального аргументами розуму), тобто взаємопроникнення раціонального і того, що відкривається через віру.

Ключові слова: наука, релігія, епістемологічний аспект, предметна орієнтованість, основа визнання істини, синергійне становлення.

Вступ. Пошук можливостей несуперечливого спільного розвитку науки та релігії – надзвичайно актуальна проблема для сучасного суспільства, що живе ідеєю плюралізму світоглядних позицій. Значним чином складнощі в цій діяльності додають ті огульні претензії, що періодично лунають від радикально налаштованих представників як однієї, так і іншої культурних сфер. Історія знає безліч прикладів взаємних гонінь наукових та релігійних організацій, які, на жаль, нерідко виливалися у відверті розправи над тими, хто мислив «неправильно» з погляду панівної ідеології. Проте всупереч поширеній думці зазначу, що якщо порівнювати кількість науковців, які постраждали від рішень церковної судової влади (саме за наукові погляди), із кількістю тих вчених, які зазнали удару від «інквізиторів» атеїстичного профілю (ці «професійні

фахівці» нерідко виявлялися далекими від справжньої науки працівниками держапарату), то у другому випадку масштабність трагедії виявиться набагато значущою.

Водночас щодо духовенства машина репресій працювала зі ще більшою потужністю. Починаючи з XVIII ст. атеїстично-матеріалістична позиція, насичуючи відповідним характером і цілеспрямовуючи наукові дослідження, зайняла місце філософського фундаменту науки. Ідея атеїзму, що поетапно радикалізувалася аж до так званої войовничої форми, була втілена у життєдіяльність мас у таких широко відомих варіантах, як антиклерикалістська політика якобінської диктатури (вилася у процес дехристиянізації Франції насильницьким шляхом), а також офіційна ідеологія раннього радянського періоду (передувала своєрідній формі сциєнтистського світогляду – науковому атеїзму). Кількість представників духовенства, репресованих під час реалізації політики войовничого атеїзму у колишньому СРСР (багатьох було страчено), налічує щонайменше десятки тисяч. Якщо звернути увагу на те, як відзначилися наслідки цієї політики на стані релігійного життя саме в Україні, то картина постане катастрофічною: від загальної кількості, наприклад, православних парафій, що діяли до 1917 р., на кінець 1930-х рр. залишилось близько 3% [навед. за : 3, с. 219].

Слід зазначити, що наукова й релігійна культурні галузі дійсно тривалий час вважалися принципово, сутнісно несумісними. І оскільки в кожній з цих форм культури, виходячи з характеру супроводжувачого історичного контексту – з різними ступенями амбітності та інтенсивності, висувалася претензія на вичерпну істинність, то ці обставини й викликали відповідні нападки на ідейних опонентів. Однак чи дійсно ідея некомплементарності науки і релігії відповідає дійсності, і вони приречені на конфронтацію? Хочеться сподіватися, що «чорні сторінки» їхніх взаємовідносин залишилися у минулому, а критика, що лунатиме на адресу іншої культурної сфери, буде конструктивною і каталізуватиме взаємне – як наукове, так і релігійне – прагнення до істини.

В останні десятиліття вийшла низка робіт, що присвячена тим чи іншим сторонам проблематики взаємодії науки і релігії. Дуже важливим у дослідницькому контексті цієї статті є те, що вказана проблематика піддається осягненню вже не тільки у культурологічному чи соціально-політичному аспектах (що традиційно), а і з гносеологічними (зокрема методологічними) акцентуаціями, а також – в аспекті можливостей комплексної епістемології до розкриття конкретно-наукових питань (відзначу роботи таких авторів, як Дж. Вайт, Р. Докінз, Н. Комнінелліс, М. Л. Любенов, М. Рідлі, Б. А. Рудий, Ю. К. Скотт, А. Ю. Цофнас). Показово, що спектр оцінок взаємодії двох зазначених культурних сфер та її перспектив є вельми різноманітним – від ствердження самодостатності й вичерпності наукового підходу (нерідко – разом із різким заперечення епістемологічного значення релігії) до спроб узгодження наукових і релігійних інтенцій у єдиному пошуковому прагненні. Отже, дослідницьке поле даної статті змодельоване з урахуванням все більшого масштабування актуальності, яку набуває саме остання тенденція.

Мета статті – обґрунтування можливості несуперечливого і продуктивного співрозвитку науки і релігії через порівняльний аналіз цих культурних галузей за низкою критеріїв епістемологічного профілю.

Методи дослідження. *Компаративістський аналіз* слугує підставою дослідження особливостей (у першій частині статті): а) предметних областей, б) фундаментальних підстав визнання істинності та прийняття такої, що характеризують наукове і релігійне пізнання, а також виявлення епістемологічних властивостей науки і релігії – як таких, що не суперечать одна одній, так і спільних. Метод *модельовання* використовується як базис розробки єдиного (комплексного) підходу, у якому було б враховано і органічно узгоджено гносеологічні потенції науки та релігії.

Виклад основного матеріалу. У запропонованому вище контексті бачиться доречним висунути щонайменше *три підстави*, на яких є можливим *зіставити наукове та релігійне знання*: 1) предметна орієнтованість; 2) основа визнання та прийняття істини; 3) схильність до динамізму, трансформації, розвитку. У даній (першій) частині статті буде розглянуто перші два критерії; дослідженню третього критерію буде присвячено другу частину роботи.

По-перше, зіставляючи *предметні області* науки і релігії, відзначу, що наукове пізнання орієнтоване на явища і процеси, з одного боку, природної (природничо-наукове знання), з іншого – культурно-соціальної та особистісно-діяльнісної (гуманитарні науки) реальності. Навіть коли в рамках наук психологічної спрямованості йдеться про сферу людського «внутрішнього», тобто психіки (в особистісному і соціальному аспектах), така акцентуація передбачає розвідки щодо *проявів* психічного у життєдіяльності людей, а не самого його *єства*, яке суто феноменологічно відсікається від спектру досліджуваного. У той же час, чи можна все суще звести лише до того, що відкривається емпірично? Таку редукцію було піддано критиці ще Платоном у його знаменитому міфі про печеру, викладеному у книзі сьомій діалогу «Держава» [2, с. 209–239].

На відміну від науки, релігія звернена до сфери позадосвідної, метафізичної (з грец. τὰ μετὰ τὰ φυσικά – «те, що після фізики»). Тож слухним чином виникає питання про те, за допомогою якого інструментарію, скажімо, ті самі природничі науки (фізика, хімія, біологія тощо) зможуть покласти край тисячолітнім сперечанням, наприклад, остаточно довівши чи спростували існування Бога?! Адже галузь цієї проблематики принципово не є для них предметом дослідницького інтересу!

На певному етапі розвитку наших знань і розумінь щодо світу сцієнтистський профіль думки як такий став вважатися достатньою підставою для усунення ідеї Бога з пошукового поля – її почали сприймати як надмірну чи навіть зайву. Така самовпевненість багато у чому була викликана теоретичними й практичними досягненнями еволюціонізму, що базувався на роботах Еразма Дарвіна, Жана-Батіста Ламарка, Чарлза Дарвіна, Грегора Менделя тощо. Однак пізніше було показано, що ця теорія не пояснює значну сукупність аномальних (стосовно її положень) феноменів та процесів (перехід матерії від неживого до живого її станів; функціонування та розвиток клітини; відсутність таких перехідних форм, які за своїми властивостями дійсно відповідали би критеріям опосередковуючих щодо конкретно виражених етапів у лініях становлення і т. д.¹). Так, Б. А. Рудий зауважує, що з позицій теорії еволюціонізму вкрай важко пояснити високу точність формування унікального набору мікрооб’єктів клітини (комплексу з білків, кисню, води, солей, жирів тощо), який виглядає як результат свідомого підлаштування під потреби кожної клітини [4, с. 35]. Принцип «індивідуального підходу» із застосуванням чіткого «плану» задоволення потреб клітин організму як стрижнева закономірність показаної процесуальності тут, схоже, переграє еволюціоністський принцип природного добору.

Більше того, історія еволюціонізму, на жаль, знає неодноразові свідомі спроби використати підроблені емпіричні дані для підтвердження наукової гіпотези, результати чого іноді претендували навіть на роль революційного прориву. Хрестоматійний приклад подібних містифікацій – «відкриття» Ч. Доусоном та А. С. Вудвордом 1912 року начебто чергової «відсутньої ланки» еволюційного ланцюгу, що отримала назву «пілтдаунська людина» (відповідно до місця знаходження – гравійного кар’єру англійського міста Пілтдаун). Більше сорока років широке коло вчених перебувало у колективній омані, поки у 1953 році не було доведено, що цей «науковий внесок» насправді є елементарним шахрайством: «архаїзацію» черепу сучасної людини здійснили шляхом з’єднання з підпиляною нижньою щелепою орангутана. З нагоди сторічної річниці цієї події Геологічне товариство Лондона організувало зустріч-конференцію, що мала на меті повторне дослідження викопних зразків, а також обговорення нових висновків суду щодо даної фабрикації [12].

Не припиняються дискусії і щодо проміжних форм, відкритих набагато пізніше (тут не йдеться про фабрикацію, а, імовірно, про коректність інтерпретації походження викопних решток). Вельми скептично до перехідної ланки, знайденої Мері та Луїсом Лікі 1960 року у Танзанії, яка отримала назву людини умілої (*Homo habilis*), ставляться Вайт та Комнінелліс, зауважуючи, що сумнівною є коректність відтворення цілісності знайдених останків [1, с. 114]. Марвін Любенів взагалі висуває припущення, що при виконанні робіт з реконструкції могло статися елементарне переплутування фрагментів решток людини та мавпи [11, с. 140].

¹ Детальніше про вказані прогалини теорії еволюціонізму – див. [6].

Достатньо розповсюдженою у широких верствах громадськості (рідкіше – у стані самих науковців) є також думка, що необхідність ідеї Бога як Творця всього суцього відпадає завдяки запропонованій фундаментальними фізиками, математиками і космологами, зокрема Олександром Фрідманом, Едвіном Габблом, Жоржем Леметром, Георгієм Гамовим, теорії Великого вибуху та іншим космологічним теоріям. Так, сучасний еволюційний біолог та популяризатор науки Річард Докінз, у різкій формі критикуючи знамениті п'ять доказів буття Божого за Томою Аквінським [8, с. 77–79], вважає, що якщо людство настільки сильно потребує на з'ясування проблеми першопричини всього суцього, то нічого йому не заважає задовольнити таке пошукове прагнення прийняттям ідейного поля «сингулярності великого вибуху» або іншої фізичної концепції. «Називати це Богом, – резюмує Докінз, – у кращому випадку марно, а у гіршому означає вводити в оману» [8, с. 78]. Однак ті, хто схиляється до піднесення згаданої теорії до рівня носія абсолютної істини, забувають, що не існувало і ніколи не існуватиме наукової теорії, яка була би повністю позбавлена недоліків і не викликала би питань і претензій. І теорія Великого вибуху у цьому відношенні не є виключенням. Ба більше, фізики та астрономи, які є представниками наукових співтовариств, де ця модель культивується як парадигмальна (а є й альтернативні концептуальні рішення!), принципово займаються лише тим, що було «після» точки сингулярності, від якої, як вважається, почалося розширення Всесвіту. Тому виникає резонне питання: чи коректно ототожнювати *початок і спосіб розвитку* світобудови та її *причину*? Невипадковими через це є намагання деяких сучасних релігійних філософів (зокрема, неотомістів) об'єднати науково-космологічні та креаціоністські уявлення – наприклад, в ідеї Великого вибуху як стартового акту Божого творення світу?! Щонайменше логічної суперечності тут немає. Отже, наука і релігія не суперечать одне одному вже через фундаментальну відмінність їхніх предметних областей.

Другою підставою порівняльного аналізу релігії та науки, що розглядається у цій статті, є *базова основа визнання та прийняття істини*. Традиція протиставлення цих пізнавально-культурних сфер редукує фундамент першої до *віри*, тобто людської властивості визнавати щось у якості істинного, не потребуючи на обґрунтування фактологічним або логічним шляхами, здатності «...сприймати не підтверджені соціально-історичним чи індивідуальним практичним або ж пізнавальним досвідом, не обґрунтовані емпіричними, експериментальними чи логічними засобами знання, цінності, норми та ідеали як істинні...» [5, с. 92], а фундамент науки – до *знання раціонального, обґрунтованого*.

Однак чи дійсно тут має місце така різка однозначність й протиставленість? Ще у середньовічну епоху сформувалися три позиції, в яких було запропоновано певне бачення проблеми співвідношення віри та розуму. В загальних рисах ці підходи можна висловити так:

1. «Вірую, бо абсурдно» (лат. – “Credo quia absurdum est”) – вираз, що є парафразом фрагмента праці «Про плоть Христа» богослова та філософа II–III ст. Тертуліана. Інакше кажучи, якщо деякі положення Святого Письма не піддаються раціональному освоєнню, то це ще не свідчить про їхню безглуздість, абсурдність у побутовому розумінні цього слова. Ймовірніше, це вказує на надрозумність прихованої в них таємниці. І саме віра, а не розум, який є занадто слабким у розкритті сенсу таких та подібних положень, у цій справі залишається єдиною можливим інструментом пізнання.

2. «Вірую, щоб розуміти» (лат. – “Credo ut intelligam”). Така позиція була притаманна, наприклад, богословам і філософам Аврелію Августину (IV–V ст.) і Ансельму Кентерберійському (XI–XII ст.). Так, прояснюючи вказану думку в уявному діалозі, Августин зазначає, що якщо хтось сказав би йому: “Intellegam ut credam” («Я маю зрозуміти, щоб повірити»), він би відповів: “Crede ut intellegas” («Вірте, що можете зрозуміти»). Бо якщо, розмірковує єпископ Гіппонський, у глибоких інтелектуальних дискусіях (зокрема й з цього приводу) складно віддати перевагу комусь з опонентів, то тоді безсумнівно авторитетним суддею виступатиме тільки людина, через яку говорить Бог, – пророк, а не «поет» (автор джерела з числа світської літератури).

3. «Розумію, щоб вірити» (лат. – “Intelligo ut credam”) – підхід П'єра Абеляра (XI–XII ст.). Відповідно до його концепції «двох істин», справжніми авторитетами у встановленні та перевірці

істини є і Святе Письмо, і мислення. Предметністю Священного Писання і, відповідно, ареалом компетенції віри є сфера трансцендентного, метафізичного буття. Однак людина озброєна і іншим способом набуття істини – здатністю розумового пізнання, логікою. Мислення виконує дві пізнавальні функції: по-перше, робить ясним і зрозумілим зміст віри, по-друге, у спірних і сумнівних випадках приводить до самостійної побудови способів розв'язання проблеми. У пізніші часи схожу позицію займає німецький мислитель, один з найактивніших діячів Реформації Томас Мюнцер.

Не є секретом, що релігійна віра нерідко апелює до знання, зокрема історичного, і зміцнюється ним. Згадки про життя та діяння Ісуса Христа зустрічаються у стародавніх істориків Йосипа Флавія, Плїнія Молодшого, Корнелія Тацита. Наприклад, в одному зі своїх найвідоміших творів «Юдейські старожитності» Йосип Флавій, описуючи життєдіяльність Христа, зауважує на тому, що Ісус Христос, «мудра людина, якщо можна було б назвати Його людиною», виконував чудові справи, був учителем, привертав до себе як юдеїв, так і язичників; далі, будучи засудженим Пілатом, за пропозицією ключових людей з юдейського народу, на хрест, на третій день після страти Він знову з'явився живим тим, хто любив і не залишив Його, «як і передрікали божественні пророки». «І плем'я християн, назване так від нього, не вимерло й сьогодні», – свідчить Флавій [9, с. 487]².

Розвідки щодо історії християнства не виявляються можливими без кропіткої пошукової роботи, в рамках якої досліджуються доктринальна, політична (в церковному аспекті) і судово-дисциплінарна проблематика, полеміка навколо неї та ухвалення відповідних рішень, що відбувались на Вселенських соборах, а також подальші наслідки їхнього впровадження у життєдіяльність. Так, велику і з клерикальної, і з наукової точки зору значущість мають свідчення про події Першого Нікейського собору (325) Євсевія Кесарійського, Афанасія Александрійського Великого, які були його безпосередніми учасниками, а також деяких істориків пізнішого часу. Слід відзначити, що автори залучали також документальне підкріплення описів подій, через що їхні праці набували в додаток до історичної ще й юридичної вагомості. Наприклад, у роботу «Апологія проти аріан» св. Афанасієм Великим включено більше трьох десятків офіційних документів, зокрема імператорських указів, у багатьох з яких згадуються рішення Першого собору та аналізуються подальші наслідки, що актуалізувалися вже після Нікейського собору – за період з 328 по 347 рр.

Водночас наука, будучи сферою, як може здаватися, виключно раціональною, також не є позбавленою компоненти віри. Український дослідник А. Ю. Цофнас, вказуючи на необхідність понятійного розрізнення видів цієї людської здатності, виокремлює так звані «маленьку» й «велику» віри. Перша – це «віра-гадка» (аналог англійською мовою – “belief”), відмовитися від позицій якої через її умовність, поверхневість для суб'єкта не становитиме великої складності. У той же час, велика віра – це глибинно-сутнісна здатність, «...яка пов'язана зі структурою особистості і, як здається, не потребує на зовнішнє підтвердження...» [7, с. 269]. Українською мовою цей вид віри найбільш адекватно виражається словом «переконання», англійською – “faith”.

Тут, з урахуванням показаного, доречним є звернення до однієї з найрезонансніших праць у галузі історії та філософії науки – роботи американського дослідника Томаса Куна «Структура наукових революцій». В даній праці процес наукового розвитку показаний як послідовність парадигм (від грецької *παράδειγμα* – «приклад, модель, зразок»), тобто фундаментальних моделей думки у вигляді сукупності аксіом, вказівок, приписів, принципів, які виступають для наукової спільноти як зразкові способи постановки та розв'язання проблем [10, с. 23]. Пізніше

² Коректність перекладу наведеного опису неодноразово піддавалась сумніву у пізніші часи аж донині, бо, нібито, навряд чи Флавій, будучи юдейським істориком, назвав би Ісуса Христом (Месією). Проте, як зазначає християнський арабський історик Агапій Манбіджський (X ст.), його давньоюдейський «колега по цеху» міг просто передавати слова християн. До цього прибічники автентичності наведених висловлювань Йосипа вельми справедливо додають, що позиція їхніх опонентів не є належним чином обґрунтованою – це всього лише припущення.

сам Кун визнав, що теорії та концепції парадигмального статусу можуть не тільки змінювати одна одну як несумісні (на чому він наголошував спочатку), а й парадоксальним чином співіснувати, кожна на свій лад вирішуючи головоломки науки. Отже у такому разі «правильними», тобто доречними, істинними в рамках відповідної системи обґрунтування, стають (кожен у певних умовах) всі конкуруючі підходи, а констатація «неправильності» певних теоретичних побудов свідчить тільки про поверхневність суджень критика. Тож, перебуваючи у точці вибору його подальшої діяльності, науковець керується не тільки раціональними засадами, але й вірою у справедливість положень тієї чи іншої парадигми і, відповідно, в авторитетність наукової традиції, що її культивує.

До речі, ця думка філософа визвала дуже значні дискусії у середовищі методологів науки. Опонент Куна, Карл Поппер, з одного боку, визнаючи кунівський наголос на суттєвості психологічного чинника («переключення гештальта») при зміні парадигм, пише, що дійсно існують приклади ірраціональних переходів від одного «концептуального каркасу» до іншого [13, с. 53]. Дієвими чинниками такої докорінної духовної трансформації є соціальні детермінанти («мода в науці») та психологічний потяг, викликаний впливом авторитету adeptів «розкрученої» парадигми. Проте, з іншого боку, вважає Поппер, визначальна, фундаментальна роль в ухваленні рішень на користь нової моделі належить саме раціонально-логічним підставам.

Водночас, на підтримку кунівської думки слід зауважити на такому. Дійсно, безглуздо сперечатися з тим, що раціональність, тобто обґрунтованість, базування теоретичних побудов на системі аргументації, є одним з загальновизнаних критеріїв науковості. Але при цьому як вихідні, первинні положення беруться і використовуються такі найсуттєвіші компоненти парадигм, як аксіоми. І оскільки суть аксіом у тому, що вони є положеннями, які відкриваються ясно, самоочевидно і не потребують доказів, то з цього випливає те, що вчені в них просто вірять (тут знаходять своє гідне місце і *віра-belief*, і *віра-faith*). Отже, аксіоми, подібно до того, як це відбувається під час прийняття релігійних істин і філософських принципів, слугують підставами побудов у відповідних галузях науки, не потребуючи на обґрунтування.

Цікаві розвідки щодо можливих понятійних співвідношень у низці гносеологічних категорій надає А. Ю. Цофнас. Дослідник пропонує змодельовати висновки, які випливають зі спроб «обґрунтування віри», прикладами яких є синтетичні конструкції *переконання* – у модусах «знання про віру» та «віри у знання» [7, с. 277]. Спроба раціоналізації положень віри («*знання про віру*») виливається у «залізобетонне» *faith*, яке історично було покликано виразити зміцненість «залізними» стрижнями аргументів розуму «бетону» релігійних істин (вище були згадані доказові системи щодо трансцендентного буття, зокрема щодо існування Бога), які багато століть вибудовувалися філософами і теологами. Так само переконання, інтенційоване «*вірою у знання*», є достатньо природним у науці. За висловом Поппера, переходи науковців від одного концептуального каркасу («парадигми») до іншого нагадують звернення до іншої релігії [13, с. 56]. Проте іноді не менше «релігійної екстатичності» у протилежних варіантах, коли adeptи парадигми із наполегливістю розв'язують головоломки науки саме у рамках заданих цією дослідницькою програмою приписів (стадія «нормальної науки» за Куном). Причому така, із присмаком релігійного фанатизму, відданість принципам може виражатися у тимчасовому нехтуванні встановленими фактами, які суперечать теорії, що розробляється («принцип завзятості (*tenacity*)» Пола Фейєрабенда).

Отже, порівняльний аналіз наукової і релігійної сфер за критерієм предметної орієнтованості показав, що суперечливість між цими двома галузями є у значній мірі надуманою; вони можуть не тільки, не шкодячи одна одній, розвиватися паралельно, але й органічно *доповнювати* одна одну в осмисленні проблематики найбільш фундаментального рівня. Другий спосіб зіставлення науки і релігії, за критерієм базису визнання та прийняття істини, дає можливість наголосити не тільки на доповненні, але й на зміцнювальному *взаємопроникненні* розумового й фундованого вірою, що значним чином закладає перспективність їхнього синергійного, коеволюційного становлення.

Висновки.

1. У статті розглянуто два епістемологічні критерії, за якими традиційно порівнюються наука і релігія, а також обґрунтовано можливість плідного коеволюційного становлення цих культурних галузей.

2. Зіставлення наукової та релігійної сфер на підставі їхніх предметних областей показало, що, по-перше, орієнтованість науки на сфери, які відкриваються емпірично (природну, культурно-соціальну, особистісно-діяльнісну), не суперечить гносеологічній спрямованості релігії на сферу метафізичну, по-друге, наука і релігія можуть збагачувати одна одні отримані пошукові результати у розвідках щодо проблематики фундаментального рівня.

3. Порівняльний аналіз науки та релігії за критерієм базової основи визнання та прийняття істини дозволив виявити можливість взаємопроникнення раціонального та ідеального, зокрема через синтетичні конструкції «обґрунтування віри» в модусах переконання («знання про віру» та «віра у знання»), у синергійному руслі розвитку цих культурних областей.

4. У другій частині статті буде здійснено зіставлення наукової та релігійної галузей за ще одним епістемологічним критерієм – на підставі схильності чи несхильності таких до динамізму, докорінного оновлення, розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вайт Дж., Комнінелліс Н. Крах Дарвіна ; пер. з англ. О. Чулій / ред. С. Филипчук, П. Наконечний. Черкаси : Стефанус, 2005. 192 с.
2. Платон. Держава ; пер. з давньогр. Д. Коваль. К. : Основи, 2000. 355 с.
3. Рубльова Н. Репресії проти «церковників» і «сектантів» в УРСР, 1917–1939 рр. *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. 2007. № 1(28). С. 205–219.
4. Рудий Б. А. Криза еволюціонізму. К. : Четверта хвиля, 2003. 116 с. : іл.
5. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди ; ред. кол. : В. І. Шинкарук (голова редколегії) та ін. К. : Абрис, 2002. VI, 744 с.
6. Ханжи В. Б. Виникнення та становлення людини у теорії еволюціонізму: суперечливі моменти та критичні стріли. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. 2024. № 2. С. 46–57. DOI: <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2024.2.6>
7. Цофнас А. Ю. Теория систем и теория познания : монографія. Одесса : Астропринт, 1999. 308 с.
8. Dawkins R. The God Delusion. London : Bantam Press, 2006. 406 p.
9. Flavius Josephus. Antiquities of the Jews. *The Works of Flavius Josephus, the Learned and Authentic Jewish Historian. To Which are Added Three Dissertations, Concerning Jesus Christ, John the Baptist, James the Just, God's Command to Abraham, Etc.* / With a Complete Index to the Whole ; Translated by William Whiston, A. M. Auburn and Buffalo : John E. Beardsley, 1857. Pp. 27–550. URL : <https://surl.li/miyfnn> (дата звернення: 28.02.2025).
10. Kuhn T S. The Structure of Scientific Revolutions. 3rd ed. Chicago ; London : University of Chicago press, 1996. XIV, 212 p.
11. Lubenow M. L. Bones of Contention: A Creationist Assessment of Human Fossils. Grand Rapids, MI : Baker Books, 1992. 296 p.
12. Piltdown: 100 years on. *The Geological Society*. 4 December 2012. URL : <https://webcitation.org/6I1yyVt5Q?url=http://www.geolsoc.org.uk/>
13. Popper K. R. The Myth of the Framework. *The Myth of the Framework: In Defence of Science and Rationality* / Ed. By M. A. Notturmo. London, NY : Routledge, 1996. Pp. 33–64.

REFERENCES

1. Vait, Dzh., & Komninellis, N. (2005) Krakh Darvina [The Collapse of Darwin] (O. Chulii, per. s engl.). S. Fylypchuk, P. Nakonechnyi (red.). Cherkasy : Stefanus [in Ukrainian].
2. Platon. Derzhava (2000) ; per. z davnohr. D. Koval. K. : Osnovy [in Ukrainian].
3. Rublova, N. (2007) Represii proty «tserkovnykiv» i «sektantiv» v URSR, 1917–1939 rr. *Z arkhiviv VUCHK-HPU-NKVD-KHB*, (1(28)), 205–219 [in Ukrainian].
4. Rudyi, B. A. (2003) Kryza evoliutsionizmu [The Crisis of Evolutionism]. Kyiv: Chetverta khvylya [in Ukrainian].

5. Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical Encyclopedic Dictionary] (2002) / Instytut filosofii imeni H. S. Skovorody NAN Ukrainy (s. 92). V. I. Shynkaruk (holova redkolerhii) ta in. (red. kol.). Kyiv : Abris [in Ukrainian].
6. Khanzhy, V. B. (2024) Vynyknennia ta stanovlennia liudyny u teorii evoliutsionizmu: superechlyvi momenty ta krytychni strily. *Perspektyvy. Sotsialno-politychnyi zhurnal*, (2), 46–57. DOI: <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2024.2.6> [in Ukrainian].
7. Tsoufnas, A. Iu. (1999) Teoriia system i teoriia poznannia : monohrafiia. Odesa : Astroprynt.
8. Dawkins, R. (2006) *The God Delusion*. London : Bantam Press [in English].
9. Flavius Josephus (1857) *Antiquities of the Jews. The Works of Flavius Josephus, the Learned and Authentic Jewish Historian. To Which are Added Three Dissertations, Concerning Jesus Christ, John the Baptist, James the Just, God's Command to Abraham, Etc.* / With a Complete Index to the Whole ; Translated by William Whiston, A. M. Auburn and Buffalo : John E. Beardsley, 27–550. URL :<https://surl.li/miyfnn> (date of application: 28.02.2025) [in English].
10. Kuhn, T S. (1996) *The Structure of Scientific Revolutions*. 3rd ed. Chicago ; London : University of Chicago press [in English].
11. Lubenow, M. L. (1992) *Bones of Contention: A Creationist Assessment of Human Fossils*. Grand Rapids, MI : Baker Books [in English].
12. Piltdown: 100 yearson (2012). *The Geological Society*, (December 4). URL: <https://webcitation.org/6I1yyVt5Q?url=http://www.geolsoc.org.uk/> (date of application: 28.02.2025) [in English].
13. Popper, K. R. (1996) *The Myth of the Framework. The Myth of the Framework: In Defence of Science and Rationality* / Ed. By M. A. Notturmo. London, NY : Routledge, 33–64 [in English].

Khanzhy Volodymyr Borysovych

Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
the Head of the Department of Philosophy,
Bioethics and Foreign Languages
Odessa National Medical University
2, avenue Valikhovsky, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-2441-094X

INTERACTION OF SCIENCE AND RELIGION: EPISTEMOLOGICAL ASPECT. PART ONE

Relevance of the problem. The fundamental differences between religion and science in subject areas, as well as in the ways of searching for truth in the context of a person's permanent desire for the widest and deepest knowledge possible, have led to an increase in the relevance of research aimed at developing ways to harmonize scientific and religious epistemological programs in a unified research framework. **The purpose** of the article is to justify the possibility of the non-contradictory and productive co-development of science and religion through a comparative analysis of these cultural branches according to a number of epistemological criteria.

Research methods: comparative analysis – as a basis for studying the features of subject areas and the fundamental principles of recognition and acceptance of truth inherent in scientific and religious types of knowledge, as well as identifying epistemological properties of science and religion that do not contradict each other or are common to both; epistemological modelling – as a basis for developing a comprehensive (synergistic) approach, that would take into account and organically harmonize the epistemological potentials of science and religion.

Research results. The possibility of coevolutionary formation of science and religion is justified. Through a comparative analysis of scientific and religious spheres on the basis of their subject areas, it is shown that since science is oriented towards spheres of reality that are revealed empirically (natural, cultural-social, personal-activity domains), and religion – towards the extra-empirical (metaphysical) sphere, this minimizes their contradictions, moreover, it prepares the basis for developing a common, mutually enriching research path in explorations of foundational issues. The comparison of science and religion according to the criterion of the basis of recognition and acceptance of truth allowed to clarify the potential of the synergistic direction of their development, which is based on the principle of “justification of faith” (in the forms of supporting knowledge by the power of faith and strengthening the fideal with the arguments of reason), that is, the interpermeation of rationality and faith.

Key words: science, religion, epistemological aspect, aboutness, basis of recognition of truth, synergistic formation.